

Smutné výročí

(Okupace ČSR - bezprostřední předejhra druhé světové války)

Šedesát let nás dělí od tragických událostí, které vyvrcholily v březnu 1939, a přece na ně nelze zapomenout. Vstoupily do podvědomí lidí. Jejich důsledkem bylo zničení suverénního státu snažícího se do krajnosti o zachování míru a udržení dobrých vztahů se všemi sousedy. Marxistická historiografie nám po léta líčila tyto události v přímé souvislosti se zradou buržoazních velitelů a představitelů tehdejší čs. vlády. Tato demagogická kritika bohužel u méně erudovaných vrstev naší veřejnosti vlivem masové politické výchovy zakořenila. V dnešní demokratické společnosti se však začíná projevovat i poněkud jiný extrém: značná část současné mladé generace z neznalosti např. zaměňuje slova „protektorát“ a „proletariát“, což je pro starší generaci nepochopitelné. Nemyslím si, že na tomto stavu následující článek něco podstatného změní.

* * *

„Československo jako mocenský faktor je vyřazeno,“ výstižně charakterizoval ve svém deníku pravý smysl Mnichova pro Německo generál Alfred Jodl. Mnichov dal Hitlerovi rok času, poskytl mu nové, výhodnější nástupišťe proti ostatní Evropě. Dal mu nové zbrojovky, nové zdroje surovin, nové pracovní síly. Pomohl mu upevnit pozici ve vlastním národě. Mohl se na další výboje lépe připravit diplomaticky, hospodářsky i vojensky. Tím, že západní velmoci přijaly v Mnichově Hitlerovy požadavky, vydaly vlastně Evropu nacistům. 4. října 1938 byla vytvořena nová vláda v čele s gen. Janem Syrovým, ministrem zahraničí JUDr. Františkem Chvalkovským a prezidentem JUDr. Emilem Háchou. Německu odstoupené území, tzv. Sudety, zahrnovalo rozlohu 28 291 km² a obývalo ho 2,8 milionu Němců a 727 000 milionu Čechů.

Další destrukce čs. státu

Na dělení Československa na základě mnichovského diktátu se podílelo též beckovské (1) Polsko. Útvary československé armády musely již 2. října začít s vyklížením Těšínska. V následujících dnech, až do 11. října, bylo ihned za stahujícími se čs. jednotkami zabíráno československé území na levém břehu řeky Olše.

Polský zábor Těšínska byl pro Ostravsko katastrofální, protože na tomto území byla soustředěna značná část průmyslového potenciálu oblasti. Polsko tak mj. získalo Třinecké železářny, pět koksáren a patnáct šachet Ostravsko-karvinského revíru. Občané české, ale i německé národnosti byli po zabrání hospodářsky diskriminováni, propouštěni ze zaměstnání a vysídlováni. Jedinou úřední řečí byla vyhlášena polština. Tento region muselo nedobrovolně opustit 25 až 30 tisíc obyvatel české národnosti. České organizace, stejně jako české školství, byly zrušeny a jejich jmění bylo zabaveno.

Příslušníci československých vojenských jednotek a Stráže obrany státu soustřeďovali své úsilí k odražení drobných útoků maďarských ozbrojených skupin, avšak rozhodující fáze boje o jihoslovenské hranice probíhala ve vládních kabinetech.

Maďarská delegace při jednání se zástupci československé vlády tvrdě prosazovala své požadavky, protože byla v plné míře podporována Hitlerem. Říšský ministr zahraničí von Ribbentrop předložil 14. října ministru Chvalkovskému za jeho návštěvy v Berlíně mapu s vyznačeným územím Slovenska, jež mělo být odstoupeno Maďarsku.

Československo-maďarský spor o slovenské území vyřešil nakonec podle německého návrhu výrok německo-italské arbitráže ve Vídni 2. listopadu. Ministři zahraničních věcí von Ribbentrop a Ciano rozhodli, že Československo odstoupí Maďarsku ve dnech 5.-10. listopadu rozsáhlá území jižního Slovenska a Podkarpatské Rusi o rozloze 11 833 km². V maďarském záboru zůstalo 972 000 obyvatel, z toho 524 000 Maďarů, 300 000 Slováků, 50 000 Židů, 40 000 Rusínů a 10 000 Němců.

Dělení Československa a postupné rozkládání bojeschopnosti jeho armády dovršovaly separatistické tendence autonomistů na Slovensku a Podkarpatské Rusi. 11. října byla nastolena s politickou podporou maďarských agentů autonomní vláda na Podkarpatské Rusi.

Její předseda, Alexej Brody, Rusín orientovaný maďarsky, spisovatel a hudební skladatel, vůdce tzv. Autonomního zemědělského svazu a od r. 1933 poslanec čs. parlamentu, byl však 25.10. 1938 zatčen čs. orgány pro velezradu ve prospěch Maďarska. Den nato jej vystřídal ve funkci jeho politický protivník, msgre. Augustin Vološin (2), který zastával myšlenku autonomní Zakarpatské Ukrajiny v rámci ČSR.

Politický život na Slovensku se po Mnichovu stále více dostával do tlaku zahraniční politiky Německa, Maďarska a Polska, jejímž cílem bylo rozbití Československa. Od počátku října 1938 začaly vládní politické strany aktivně podporovat autonomistickou Hlinkovou slovenskou ľudovou stranu, kterou vedl zarytý čechofob dr. Jozef Tiso. Na zasedání výkonného výboru této strany 6. října v Žilině, kterého se zúčastnili představitelé vládních stran, bylo rozhodnuto vytvořit na Slovensku autonomní vládu, jejímž předsedou se stal Tiso. Pod tlakem Hlinkovy slovenské ľudové strany odhlasovala poslanecká sněmovna 19. listopadu 1938 zákon upravující zvláštní postavení autonomního Slovenska a Podkarpatské Rusi.

Tzv. druhá republika, nyní oficiálně Česko-Slovensko, vyjadřovala ve svém „novém“ názvu zánik dosavadního čechoslovakistického směru a existenci autonomních vlád na Slovensku a na Podkarpatské Rusi (nazývané nyní Zakarpatskou Ukrajinou).

Polský sen o společné hranici s Maďarskem se po vytvoření slovenské autonomie rozplýval, zbyl jen pokus o politické vydírání Slováků. Pohrozili jim totiž, že pokud Slovensko zůstane v rámci ČSR, uplatní Polsko vůči němu své územní požadavky. Jak české, tak slovenské vládě byla doručena instrukce o polských územních požadavcích a vyslanec Kazimierz Papée předal 1. listopadu ministru Chvalkovskému oficiální notu, jež byla téhož dne bez protestů přijata.

I když byl požadovaný zisk Polska v podstatě nevelký (jednalo se pouze asi o 200 km² a kolem 6000 obyvatel), stalo se v očích Slováků rázem stejným nepřítelem, jakým pro ně tradičně bylo Maďarsko. Vytvořila se vhodná situace k oslabení Sidorovy (3) pozice ve slovenské politice, jež se namísto k Varšavě začala stále zřetelněji obracet k Berlínu.

Lze však nalézt přímou souvislost tohoto kroku s právě chystanou vídeňskou arbitráží, kam Polsko, stejně jako před měsícem do Mnichova, opět nebylo přizváno. Kromě dílčích

úprav již v říjnu stanovené nové hranice na Těšínsku se dalších šest požadavků týkalo výhradně území Slovenska.

Vlivem incidentů během delimitace polsko-slovenské hranice, způsobených na jedné straně stupňujícími se územními požadavky polské komise a na straně druhé rozhodným postojem obyvatel na Čadecku a Oravě, došlo 25. 11. 1938 k překročení státní hranice polským vojskem a k následným bojovým střetnutím u Svrčinovce a u Javoriny. Hrozící konflikt byl naštěstí záhy urovnán a 30. 11. byla v Zakopaném podepsána dohoda o delimitaci, čímž vlastně obě republikové vlády akceptovaly polské požadavky. Celkový polský pomnichovský zábor území první republiky pak činil 805 km² a zahrnoval 126 000 Čechů a Slováků, 66 000 Poláků a 16 000 Němců.

Hrozba okupace

Německo využívalo pro sebe příznivé mezinárodní situace a činilo vše, aby Československo bylo co nejdříve zlikvidováno. 10. října, v den, kdy bylo dokončováno obsazení českých pohraničních oblastí wehrmachtem, vydal Hitler rozkaz k částečné mobilizaci německých vojsk. Den nato nařídil Ribbentropovi, aby vypracoval plán další politické izolace ČSR.

Za dalších deset dnů nařídil generálnímu štábu, aby připravil likvidaci Československa, jestliže jeho vláda bude pokračovat v protiněmecké politice. Překvapivý a bleskový úder měl vyloučit jakoukoli organizovanou obranu na české straně a odřezat české země od Slovenska.

V Hitlerově směrnicí z 21. října se mj. říkalo: „Musí být umožněno kdykoli zničit zbytek Česka (*Resttschechei*).“ Ministru zahraničí Chvalkovskému, který byl 14. 10. pozván do Berlína, tvrdil, že Československo bude zachováno, jestliže bez podmíněčně uzná, že patří do německé sféry.

Pravdivá byla však jen ta část Hitlerova prohlášení, že nestrpí, aby ČSR v jakékoli podobě ohrožovala německý strategický bok. Mimoto nechal Hitler Chvalkovského na pochybách v jedné ze základních otázek: Československo nepotřebuje ke své bezpečnosti velkou armádu. Jeho bezpečnost spočívá v přátelství k Německu.

Chvalkovský Hitlerovi slíbil, že obrátí veškerou politiku ČSR směrem k co nejužší spolupráci s Německem, že učiní konec bloku Moskva-Praha Paříž a že také hospodářsky se Československo zapojí do německého systému.

Hitlerovy požadavky přenášel Chvalkovský, zejména přesvědčováním generála Syrového, do smířlivých postojů nové vlády.

Hrozba totální okupace vyplývala ze strohého německého vyjádření z 2. března 1939, kterým nacistická vláda reagovala na francouzskou nótu předanou do Berlína o měsíc dříve, vyzývající Německo, jako signatáře už aplikované mnichovské dohody, ke slíbenému společnému vyhlášení garance nových čs. hranic.

Německé ministerstvo zahraničí odmítlo tyto záruky poskytnout s poukazem na dosud trvající napjaté vztahy mezi Česko-Slovenskem a jeho východními sousedy, Maďarskem a Polskem, jejichž vlády nejsou údajně spokojeny s čs. průtahy v jednání o úpravách nových hranic. Zároveň Němci vyjádřili zásadní nespokojenost s vývojem vnitřní konsolidace čs. státu a s jeho vztahy k Německu, zejména ke zbylým německým menšinám nezahrnutým do záboru.

Čs. zpravodajská služba zaznamenávala německé přípravy na vojenské obsazení zbytku republiky už delší dobu. Před nebezpečím okupace varovala čs. kolegy i francouzská tajná služba.

Věrohodné zprávy o německých přípravách ověřené z několika pramenů potvrzovalo i sdělení čs. zpravodajskou službou velmi oceňovaného agenta A-54 (P. Thümmel) z 11. března, ohlašující německé rozhodnutí preventivně obsadit 14. března Moravskou Ostravu, aby se předešlo případným polským záměrům v tomto prostoru a následujícího dne provést totální okupaci Čech a Moravy. Současně bylo naznačeno, že osudy Slovenska budou od českých zemí odděleny.

Vstup německé branné moci na území Čech a Moravy měly o několik hodin předcházet parašutistické výsadky u Plzně k zajištění archivů Škodových závodů a na letištích ve Kbelích a v Ruzyni, na kterých se počítalo s vysazením dalších jednotek z dopravních letounů určených k rychlému obsazení nejdůležitějších míst v Praze.

V případě, že by všeobecná situace vyžadovala rozsáhlejší zásah, připravovaly se údajně výsadky i na letištích Hradec Králové, Chrudim, Pardubice, Německý Brod, Olomouc, Prostějov a Brno, určené k ochromení akceschopnosti čs. letectva.

Vedle literaturou oslavovaného A-54 existoval neméně výkonný agent A-51, působící jako důstojník německého abwehru ve Weidenau, který mimo jiné předal čs. zpravodajské službě plány výstavby německých opevnění a údaje o německé špionáži na Maginotově linii, vysoce ceněné francouzskými zpravodajci.

Agent A-52 byl vyšším důstojníkem luftwaffe, který čs. zpravodajcům předal podrobný plán výstavby německého letectva v r. 1936-37. Jistý důstojník německého generálního štábu dodal 2. oddělení MNO variantu nástupního plánu proti ČSR *Fall Grün*. Kvalitních a většinou spolehlivějších agentů čs. zpravodajské služby bylo mnohem víc, např. A-14, X-200, i když podrobnosti o dalších zatím neznáme. Některé z těchto znepokojivých pověstí o okupaci pronikly i na veřejnost. Čs. úřady se horlivě snažily je vyvrátit, aby nedošlo k nepředloženým činům a k náhlému zhoršení vztahů k Německu, které by se mohly stát záminkou k okupaci.

Vyvrcholení nacionálních a separatistických snah na Slovensku

Na jednání 9. března 1939 přesvědčoval předseda vlády Rudolf Beran prezidenta dr. Emila Háchu o nutnosti okamžitého sesazení Tisovy autonomní vlády na Slovensku a účinného potlačení separatistických snah. Někteří představitelé nacionalistické HSLS nezastřeně vyjednávali s nacistickými pohlaváry a žádali je o pomoc k dosažení úplné slovenské samostatnosti.

Pražská vláda začala na Slovensku ztrácet vliv. Protože ani jednání s umírněnějšími ľudáckými politiky Karloem Sidorem a Pavlom Teplanským o novém uspořádání česko-slovenských finančních a personálních záležitostí výrazněji nepokračovala, radikálnější představitelé HSLS kategoricky požadovali odtržení a osamostatnění Slovenska. Nakonec germanofilsky orientovaný předák HSLS Murgaš vyhlásil pohotovost poloozbrojené složky strany, tzv. Hlinkových gard.

V několika slovenských městech došlo v důsledku snah Hlinkových gard o převzetí moci ke střetnutí s četnickými a policejními hlídkami, na které pražská ústřední vláda odpověděla vyhlášením stanného práva. Současně byl vydán zatykač na Tuku, Macha, Čermáka, Durčanského, Murgaše a další germanofilsky zaměřené předáky HSLS. Rázná akce

armády prakticky bez odporu většinu jednotek Hlinkových gard odzbrojila a rozbouřené Slovensko na několik dní pacifikovala. Část nejaktivnějších ľudáckých představitelů ale včas uprchla do Vídně a zahájila odtud štvavou protičeskou propagandu.

10. března vysílal čs. rozhlas zvláštní projev prezidenta Háchy ke slovenskému národu. Současně Beranova ústřední vláda vyhlásila ochotu přijmout na Slovensku každý rozumný kompromis pod podmínkou, že budou z autonomní vlády a z vedení HSLS odstraněni germanofilští radikálové a extremisté, jednající pod vlivem nedávno z internace v Čechách propuštěného Bély Tuky.

Vzhledem k situaci na Slovensku vydal čs. hlavní štáb bratislavskému ZVV rozkaz, aby v případě, že slovenský sněm vyhlásí samostatnost Slovenska, zachovaly všechny vojenské jednotky klid a rozvahu, přizpůsobily se situaci a nekomplikovaly ji nějakými zásahy. K už několik hodin očekávanému dramatickému spádu došlo v poledních hodinách 14. března 1939.

Ve 12,07 byl v Bratislavě za plné německé patronace „jménem božím“ vyhlášen samostatný Slovenský štát. Hlasovalo pro něj všech 63 přítomných poslanců autonomního slovenského sněmu, až na tři zástupce německé a maďarské menšiny všichni členové HSLS. Jiné strany ve sněmu zastoupeny nebyly.

Pražské vládě, jejíž trvání se už počítalo jen na hodiny, nezbylo nic jiného než vzít všechny tyto převratné události na vědomí.

Nový ministr národní obrany Slovenského štátu pplk. gšt. Ferdinand Čatloš vydal svůj první rozkaz vztahující se k současné situaci:

„... v záujme každého jednotlivca je, aby čakal na rozkaz. Rozhodnutie bude urobené vzájemnou dohodou Prahy a Bratislavy. Cez hranice slovensko-moravské predbiežne sa nesmie prevážať nijaký vojenský transport ani personál, ani materiál, okrem žandárov, ktorí boli v poslednom čase poslaní na Slovensko ako posila. Slovenskí vojaci a Hlinkova garda, ani obyvateľstvo, nesmie sa dotýkať Čechov v ich vyčkávacom postavení, ak nezavdajú k tomu príčinu. Českí vojaci a gážiisti nesmú zasahovať do vecí slovenského vnútorného poriadku. Službu predbežne koná každý podľa rozkazov predstavených, bez ohľadu na národnosť. Slováci budú podľa osobitého nariadenia oddelení od Čechov. Budú konať postupným prevzatím služby stráženie a výcvik podľa rozkazov, ktoré dostanú. Češi, ktorí neodídu zo Slovenska, budú sa pripravovať na odchod. Pre tých Čechov, ktorí sa na Slovensku aklimatizovali, majú rodinný, duševný a myšlienkový vzťah k Slovákom a rozumejú im, bude usporiadaný súpis a o každej osobnej veci rozhodne slovenské MNO v dohode s českým MNO. Najtužšia disciplína ve vojsku na Slovensku bude vecou zrejmou a bezpodmienečnou. Češi, ktorí ste vykonali pre Slovensko záslužnú prácu, budte ujistení, že vám Slovensko bude navždy povďačné ...“

Také v nejvýchodnější části rozpadávajícího se čs. státu, v rovněž autonomní Zakarpatské Ukrajině, došlo už 13. března k povstání ukrajinských nacionalistů. Čs. armáda jej rázně potlačila. Klid však v této národnostně smíšené a málo soběstačné zemi dlouho netrval.

Snahy o protiokupační opatření

Dne 13. března svolal hlavní štáb poradu vyšších velitelů a pracovníků zpravodajské služby. Shromáždění předsedal ministr národní obrany armádní generál Jan Syrový.

Přednosta 2. (zpravodajského) odboru hlavního štábu plk. gšt. František Moravec seznámil přítomné se situací a s memorandem zasílaným čs. vládě, týkajícím se protiokupačních opatření, které mj. navrhovalo i otevření vojenských skladů, rozdělení co největšího počtu zbraní, zničení písemností a vybraného zbrojního materiálu.

Většina přítomných považovala splnění těchto rámcově navržených opatření za nereálné, ale vyslovovala se v tom smyslu, že alespoň některá z nich je nutné vykonat.

Ministr dr. Chvalkovský označil na zasedání vlády všechna varování za podvrh, jehož záměrem je vyvolat v Česko-Slovensku zmatek a vyprovokovat tak německý zásah. V jeho přesvědčení jej utvrzovala i situační zpráva čs. vyslance dr. Mastného z Berlína, zdůrazňující klid a naprostou korektnost německé strany. Memorandum plk. gšt. Moravce proto nebylo vzato v úvahu.

V přehledu zpráv sestaveném čs. hlavním štábem 14. 3. ráno se výslovně konstatovalo soustřeďování značných německých sil a přesuny jednotek i ze vzdálenějších oblastí ve směru k čs. hranicím. Čs. zpravodajská služba zachytila i rozkaz o vyhlášení pohotovosti německých leteckých jednotek patřících do formované *Luftflotte 3*.

Ačkoli čs. vláda usilovala o řešení vznikající krize jednáním s Němci a předběžně odmítala snahy některých složek čs. armády o všeobecné za hájení protiokupačních opatření, začala některá velitelství s jejich přípravami, i když jejich rozsah politická a vojenská situace drasticky omezovala. Úvahy o branném odporu provázel jen krajní pesimismus. Vojenský odpor mohl mít nejvýše symbolický a časově velmi omezený charakter a jeho následky se nedaly předvídat (4).

Všechny ubytovací prostory zbytků čs. armády v Čechách a na Moravě byly vzdáleny od hranic nejvýše několik hodin pěšího pochodu. Německé motorizované a obrněné jednotky jich mohly dosáhnout i v době kratší jedné hodiny. Nebyly ani k dispozici větší síly. Po propuštění předposledního vycvičeného ročníku sloužilo v celé čs. armádě včetně jednotek odříznutých na Slovensku a na Podkarpatské Rusi jen asi 117 000 vojáků prezenční služby, 6200 dělesloužících poddůstojníků a 12 000 důstojníků.

Prakticky jedinou možností představoval okamžitý přesun jednotek, u kterých to bude možné, na moravsko-slovenskou hranici a o branný odpor se pokusit na této krátké a přírodou dobře chráněné čáře. Uskutečnění podobného záměru bylo ale předem odsouzeno k nezdaru.

Předně od odpoledne 14. března, po vyhlášení Slovenského štátu, odpadlo potřebné zázemí pro případný odpor na úzké šíji západoslovenských hranic. Vytvořením Slovenského štátu odpadla i možnost přesunout na východ útvary letecké.

Proto krátce po prvé zprávě z Bratislavy v poledne 14. března svolal přednosta zpravodajského odboru hlavního štábu plk. gšt. Moravec své pod řízené, seznámil je se situací a vydal jim rozkaz ke shromáždění nejzávažnějších zpravodajských materiálů, především těch, které se týkaly nej důležitějších agentů v Německu.

Zároveň nařídil deseti zpravodajským důstojníkům, doposud činným v ofenzivním zpravodajství proti Německu, aby se připravili odletět s těmito materiály do zahraničí.

Problém byl, jak tyto spisy z českých zemí dostat. Po zdlouhavém jednání s francouzským vyslanectvím se plk. gšt. Moravec obrátil na mjr. Gibbsona, příslušníka britské zpravodajské služby činného na britském vyslanectví v Praze, který nabízel svou případnou pomoc už dříve.

Major Harold Gibbson po velkém úsilí dosáhl, že se dopravní letadlo holandské letecké společnosti KLM odklonilo od své obvyklé trasy a zamířilo do Prahy. Zpravodajsky dobře zabezpečená přesunová akce z Prahy byla úspěšná. V 17,15 holandský Douglas s 11 tajemnými cestujícími a se stejným počtem po vojensku zabalených beden odstartoval. Po přeletu napříč Německem a mezipřistání v Amsterdamu přistál letoun s menším zpožděním na londýnském letišti v Croydonu.

Akci se podařilo před Němci utajit. Plukovník Moravec a deset zpravodajských expertů spolu s písemnými podklady o výsledcích své dlouholeté činnosti v oboru defenzivní i ofenzivní protiněmecké špionáže využili nabídnutého pohostinství ve Velké Británii. Jejich akce se stala základem výjimečného postavení čs. zpravodajské služby v pozdějším válečném úsilí (5). Dali své síly ihned k dispozici dr. Edvardu Benešovi a nabídli pro odbojovou činnost, zpočátku postrádající finanční prostředky, i valuty uložené v za hranicích pro zpravodajské účely.

Svoji funkci předal plk. gšt. Moravec plk. Františku Havlovi. Ten pak na vlastní zodpovědnost vydal rozkaz ke zničení zpravodajských materiálů ve štábech vyšších jednotek. Také úřadující náčelník hlavního štábu (6) divizní generál Fiala rozeslal z titulu své funkce předběžné směrnice ke spálení tajných materiálů u vyšších velitelství (7). Bohužel, k odlehlejšímu útvarům se příkazy hlavního štábu včas nedostaly.

Mezitím se na hlavním štábu v Praze scházeli další velitelé letectva a pluků pražské posádky. Postupně dojížděli i vyšší důstojníci z venkova. Horečně se jednalo o možnosti odporu, či alespoň rychlého ústupu mimo dosah okupantů, plány na ukrytí či zničení alespoň části zbraní, tajných písemností, rozdání zbraní a vojenského materiálu obyvatelstvu a odchod vybraných důstojníků do zahraničí.

Marně bylo jednáno s vojenskými atašé spřátelených států. Neaktivněji se projevovali plk. Heliodor Píka, plk. Chalupa, pplk. Mašín a plk. gšt. Sklenovský. Představitelé letectva, divizní generál Jaroslav Fajfr, brigádní generál Karel Janoušek a plk. Alois Vicherek se rozhodli ihned přešetřit možnosti odsunu letectva. Na rozdíl od názoru čs. vlády představitelé armády pevně předpokládali, že k obsazení Čech a Moravy dojde v nejbližších hodinách, a snažili se o úměrná a vojenské cti odpovídající opatření.

Během horečných porad a příprav k alespoň pasivním protiokupačním opatřením oznámila čs. vláda MNO a hlavnímu štábu, že připravuje odjezd prezidenta dr. Háchy k přímému jednání s Hitlerem do Berlína.

V této souvislosti nařídila čs. vláda vedení armády zastavení všech vojenských protiněmecky zaměřených protiokupačních akcí, které by mohly důležité jednání znesnadnit, nebo vyprovokovat Německo k zákroku.

Tento jasný příkaz značně paralyzoval provádění protiokupačních opatření, která se už na vyšších velitelstvích rozbíhala. Další jejich pokračování bylo už činem proti vojenské kázní a ovlivňovalo je dilema mezi důstojnickou ctí a slepou poslušností kapitulačních rozkazů.

Vyšší velitelé se museli sami rozhodnout, zda budou s ohledem na svou vojenskou čest jednat proti rozkazu, tak jako např. pplk. Mašín (8), nebo dají přednost nařízenému vyčkávání dalších událostí, což také převážná část důstojnického sboru nakonec učinila.

Zvláštní salonní vlak vezoucí Háchu do Berlína, který od 16,00 čekal na německé povolení k odjezdu, dojel nakonec do hlavního města velkoněmecké říše těsně před půlnocí. České představitele přijal Hitler až v 01,30 v noci na 15. března 1939. V 03,35 ráno

podepsal český prezident dr. Emil Hácha Němci připravenou dohodu o převzetí českých zemí pod „ochranu“ německé říše.

K podpisu došlo v rozporu s čs. ústavou, po velmi tvrdém psychickém nátlaku, při kterém bylo vyhrožováno okamžitým masovým bombardováním Prahy a vojenským tažením vedeným brutálními formami.

Prezident Hácha a ministr zahraničí Chvalkovský neměli přitom možnost konzultovat Berlínem požadované okamžité podepsání neslýchané žádosti s ostatními členy vlády, představiteli armády a tím méně s parlamentem. Až po vynuceném podpisu se mohli spojit s Prahou, ale jen k vydání kapitulantských rozkazů.

Průběh okupace

Pozdě odpoledne 14. března došly do Prahy nové znepokojivé zprávy potvrzující předešlé informace čs. zpravodajské služby. Vrcholem byla první hlášení velitelství 12. pěší divize o prudce se rozvíjejících bojích na Podkarpatské Rusi a hlavně zpráva velitelství pěšího pluku 8 „Slezský“ o tom, že hranice u Moravské Ostravy překročily říšskoněmecké jednotky. Předvoj VIII. německého armádního sboru generála Busche bez nejmenšího upozornění porušil čs. hranici a do 18,40 obsadil Moravskou Ostravu.

První formací, která v 17,00 vstoupila na čs. území, byla 8. pěší divize doprovázená motorizovaným oddílem SS. Při rychlém postupu na jih narazila ve Frýdku-Místku na odloučenou 13. rotu III. praporu pěšího pluku 8 „Slezský“, nouzově ubytovanou v budově firmy Czajánek.

Neinformovaná rota pod vedením kpt. pěch. Karla Pavlíka se dle předpisu postavila na odpor a úspěšně hájila svůj ubytovací prostor a přilehlé komunikace, ač německý předvoj nasadil i minomety a protitankové kanony. Krátký palebný přepad byl na rozkaz vyššího německého velitele zastaven. Okupanti se obávali přílišné eskalace konfliktu, při zdůrazňovaném mírovém charakteru okupace neúnosné.

Čeští vojáci však zastavili palbu až druhý den ráno, kdy už byla všeobecná okupace v plném proudu, a to na několikrát opakovaný rozkaz nadřízeného velitelství, respektujícího katastrofální vývoj situace. Němce stála tato srážka, představující jediné ozbrojené vystoupení čs. armády proti německé okupaci, několik mrtvých a téměř desítku zraněných. Také 13. rota měla 6 raněných.

První zprávy o nastávající okupaci vyplynuly z telefonátů prezidenta Háchy s ministrem národní obrany armádním generálem Syrovým, pohotově natočených odposlechovým oddělením hlavního štábu. Vyplynulo z nich, že do začátku vstupu okupantů zbývají asi dvě hodiny.

Přestože už bylo vše ztraceno a již se nedalo v této krátké noční době nic zařídít, vydali někteří velitelé vyšších jednotek telefonické rozkazy ke zničení všech tajných dokumentů. U některých útvarů dosáhlo ničení tajných dokumentů značného stupně. Do akce se dokonce zapojovala i sborová, divizní a plukovní velitelství na Slovensku, hlavně v okolí Trenčína, Prešova a Banské Bystrice.

Slibně se rozvíjející pasivní protiokupační opatření zmrazil rozkaz hlavního štábu, vysílaný rozhlasem na příkaz vlády nepřetržitě od 03,55 15. března 1939 ráno:

Všem velitelstvím! Z příkazu MNO dejte ihned na vědomí všem podřízeným velitelstvím tento rozkaz prezidenta republiky: „... německé vojsko, a to jak pěchota, tak i letectvo,

zahájí obsazování republiky dne 15. března o 06. hodině. Tomuto postupu nesmí být nikde kladen odpor, protože sebemenší incident bude mít nedozírné následky a bude proti nám zakročeno se vši brutalitou. Všichni velitelé očekávají příchod německého vojska u svých jednotek a podrobí se všem pokynům, které jim budou dány. Jednotky budou odzbrojeny. Vojenské a civilní letectvo musí zůstat na svých místech a protiletadlová obrana nebude aktivována. Žádné letadlo, ani vojenské, ani civilní, nesmí opustit letiště ...“

Ukázně uposlechnutí jednoznačně formulovaného rozkazu bylo nejen rutinní záležitostí vojenské disciplíny, a řekněme rovnou, pro nepřilíš rozhodné velitele i nejpohodlnější. Nelze popřít, že drtivá většina čs. důstojníků ukázně očekávala příchod Němců v kasárnách. Jen ojediněle se jednotlivci či malé skupiny pokoušeli o alespoň symbolické projevy odporu.

Ohlašované vzdušné výsadky se pro nepříznivé počasí neuskutečnily. Jinak ale okupace probíhala přesně podle předem známého plánu. V Brně, Českých Budějovicích, Jihlavě a částečně i v Olomouci obsadily sudetoněmecké bojovky některá místa ještě před příchodem wehrmachtu. Pravidelné jednotky se k hranicím přesunuly ještě za ranního šera.

K překročení hranic došlo přesně v 06,00. V Čechách prováděla okupaci 3. skupina armád generála Blaskowitze, sestávající z VIII. as generála Busche a z IV. as generála Schwedlera, posílená 5. skupinou armád pod velením generála Lista. Na Moravě se k akci připravovaly divize generálů von Rundstedta a von Reichenaua. Nasazeným leteckým jednotkám veleli generálové Kesselring a Sperrle. Prvosledové německé jednotky většinou objížděly velké posádky a všechny výcvikové prostory, u nichž jen zablokovaly komunikace. V 08,35 dorazily první motorizované jednotky wehrmachtu na okraj Prahy ve Vysočanech, za půl hodiny vtrhly na kbelské a letňanské letiště čtyři motocyklistů a obrněná auta s protiletadlovými bateriemi zablokovala startovací dráhy.

Zvláštní komando německého abwehru obsadilo v Dejvicích budovu hlavního štábu, kde se snažilo zajistit všechny písemnosti. Avšak na úřadovnách 2. oddělení našli většinou jen prázdné skříně a na dvoře a v kotelně celé svazky do hořívajících spisů (9).

Pražský hrad, zprvu zablokovaný obrněnými vozidly, byl zcela obsazen v 11,00. K obsazení letišť pozemními sledy luftwaffe došlo kolem poledne, v Přerově až ve 13,00.

Generál František Fajtl autenticky popisuje situaci předávání 63. výzvědné letky 2. leteckého pluku Němcům na letišti Přerov-Henčlov:

„... velitel letky mjr. Skoba se bez prostředně před příchodem Němců natáhl na polní lůžko. Před budovou zastavilo velké osobní auto se dvěma německými plukovníky a jedním nadporučíkem. Zdvorele pozdravili a klapli podpadky. Pak se představili hodnost mi a jmény. Všechno dělali v pozoru. Omlouvali se, že je jim líto, že mu si převzít letiště, ale plní jenom rozkazy. Z jejich slov číselka zima a neupřímnost. Major Skoba stále ležel a v této poloze přijal nacistické samozvance. To se nám líbilo...“ (10)

Teprve odpoledne, kdy se počasí místy zlepšilo, přistály na některých letištích první většinou jen spojovací německé letouny. Ve Kbelích se skupiny středních bombardérů Dornier 17 E objevily až 16. března. Postup okupantů nezastavila ani slovenská hranice.

V průběhu 15. března oznámili Němci vládě den starého Slovenského štátu, že 2. pěší divize generála Engelberta obsadí celý prostor na západ od Váhu a vytvoří zde tzv. ochrannou zónu (*Schutzzone*), ze které se musí všechny jednotky slovenské armády ihned stáhnout a nadále zde nebudou kasernovány. Ve všech českých a moravských městech

došlo během 15. března k zastavení práce, ke srocování lidu a k bouřlivým demonstracím, proti kterým se německé jednotky chovaly velmi zdrženlivě. Výjimku tvořily henleinovské bojůvky a zfanatizovaní němečtí výrostci.

V 19,46 dorazil na Pražský hrad Adolf Hitler s doprovodem vysokých funkcionářů 3. říše. Po vyhlášení tzv. protektorátu Čechy a Morava (*Protektorat Böhmen und Mähren*) zavedli Němci na krátkou dobu okupační režim. V Čechách byl velitelem ustanoven generál pěchoty Blaskowitz. Morava byla rozdělena do tří oblastí, kterým veleli generálové von Rundstedt, List a Bürckel. Brzy nastoupila civilní správa a značná část německých jednotek se začala z českých zemí odsunovat.

Boje na Podkarpatské Rusi

Brzy zrána 14. března 1939 zahájily tři maďarské smíšené brigády pod velením generála Bély Novakovitse obsazování zbytku Podkarpatské Rusi, v té době autonomní Zakarpatské Ukrajiny, ale stále ještě součásti čs. státu. Postupující honvědi ihned narazili na odhodlaný odpor prvosledových jednotek 12. pěší divize brigádního generála Josefa Olega Svátka. Po krátkém a bezúspěšném jednání se rozpoutal pravidelný boj.

Od samého počátku byla vojenská a od následujícího vyhlášení Slovenského štátu i politická situace čs. jednotek kritická a z hodiny na hodinu se zhoršovala, mimo jiné i hromadnými dezercemi rusínských, maďarských a slovenských vojáků. Rozhodující nevýhodou bylo, že čs. síly byly od sebe odděleny a komunikačně nespojeny a že Maďaři útok zahájili s překvapením a za mohutné podpory letectva. Na naléhavou žádost generála Svátka o posily ze Slovenska, vyslanou v poledních hodinách 14. března, již nepřišla z východoslovenských posádek odpověď.

Hned v prvních hodinách maďarského vpádu nařídila rumunská vláda, dodržující své závazky signatáře malodohodové smlouvy, částečnou mobilizaci. K večeru probíhaly první přesuny rumunských jednotek k maďarským hranicím, kde už bylo soustředěno na 40 000 rumunských vojáků. Další eskalaci rumunského postoje zastavilo vyhlášení Slovenského štátu a konečný rozpad ČSR od ranních hodin 15. března.

Již v 16,30 obsadili Maďaři hlavní město okleštěné Zakarpatské Ukrajiny - provinciální Chust, čs. jednotkami úspěšně evakuovaný. Maďarský postup rozdělil překvapené a komunikačně nespojené čs. jednotky na tři části. Po prudkých bojích 14.-17.3. se spojila střední skupina čs. vojsk se skupinou západní a s veškerým evakuovaným státním majetkem se jednotky probojovaly na Slovensko. Východní skupina, která neměla nejmenší naději prorazit napříč mnoha neprůchodnými pásmy, ustupovala pod silným maďarským tlakem na Tiačevo k rumunským hranicím.

Přechody čs. jednotek východní skupiny do Rumunska probíhaly od do poledne 16. března až do pozdních nočních hodin. Ve 22,30 přešlo rumunskou hranici pod ochranou posledních čs. oddílů i osobní auto vezoucí předsedu autonomní vlády Zakarpatské Ukrajiny dr. Vološina.

Boje na Podkarpatské Rusi si vyžádaly poměrně dost obětí. Československé ztráty tvořilo 16 padlých a 86 raněných. Maďarská úřední zpráva přiznala 72 padlých a 244 raněných. Dopisovatelé západních agentur, kteří pronikli blíž k oblastem bojů, však označili ztráty přiznané Maďary za příliš nízké.

Epilog

Tiskové agentury na celém světě zaznamenaly první reakce na okupaci Čech a Moravy i na vytvoření Slovenského štátu od večera 15. března. Veškerý demokratický tisk označil tuto akci za vědomé a násilné porušení mnichovské smlouvy. Jedinou výjimkou byly některé polské a maďarské vládní listy a masmédiá fašistické Itálie.

Francouzský ministr zahraničí Bonnet, jeden z hlavních tvůrců francouzského podpisu mnichovské smlouvy, oficiálně oznámil německému velvyslanci v Paříži, že francouzská vláda považuje okupaci Čech a Moravy za flagrantní porušení mnichovské dohody a neuznává v žádném případě situaci, která se vytvořila německou akcí v ČSR.

V narychlo svolaném zasedání britské sněmovny premiér Chamberlain zprvu hájil názor, že osamostatněním Slovenska došlo k vnitřnímu zhroucení čs. státu, takže britský závazek na garanci jeho hranic zanikl. Bouřlivé námitky opozice a i značné části politiků z vlastní konzervativní strany Chamberlaina donutily, aby se britská vláda okamžitě připojila k francouzskému protestu. Došlo přitom i k velmi tvrdé kritice celé dosavadní Chamberlainovy politiky (11).

16. března podala francouzská i britská vláda v Berlíně ostrý protest proti vytvoření Slovenského štátu pod německou patronací. Oba státy současně odvolaly z Berlína své velvyslance. Byla vyhlášena i pohotovost francouzské armády. S menší prodlevou se k britsko-francouzskému protestu připojily i USA.

Po znatelném váhání podal 17.3. ostrý protest proti okupaci českých zemí i Sovětský svaz. Rýsující se obrát v sovětské zahraniční politice však signalizovalo brzké uznání Slovenského štátu de facto. De iure uznal SSSR Slovenskou republiku (12) v létě 1939. V prosinci přijel do Moskvy slovenský vyslanec Fraňo Tiso. Dosavadnímu čs. vyslanci Fierlingerovi, jehož činnost byla postupně omezována, SSSR nakonec zcela odepřel uznání diplomatického charakteru a budovu čs. vyslanectví zabrali slovenští diplomaté.

Zřízení Slovenského štátu a protektorátu Čechy a Morava nakonec vedle SSSR a Itálie uznalo jen Maďarsko. Polská vláda se po tvrdé reakci na svou dosavadní politiku neodvážila k uznání oficiálně připojit.

Kapitulace československé armády byla chmurnou a bolestnou kapitolou novodobých českých a slovenských dějin, plnou pochybností. Bezesporu i jednou z bezprostředních příčin pronikavého úpadku morálních hodnot značné části národa v následujících desetiletích. Avšak Hitler a jeho pochlebovači se zklamali, když věřili, že Mnichovem a jeho přímým následkem - 15. březnem 1939, je republika pochována.

Češi a Slováci pokračovali v boji za demokracii doma i za hranicemi. Již v květnu 1939, necelé dva měsíce po okupaci, zavlál na nádvoří bronovických kasáren u Krakova prapor první čs. vojenské jednotky organizované v cizině. A pak už následoval jen boj. Boj tvrdý a nesmlouvavý, ale především též boj obětivý.

Ing. Igor Jalůvka

Poznámky:

1. Plk. Józef Beck (1894-1944) byl polským politikem a diplomatem období sanace a blízkým spolupracovníkem maršála Piłsudského. V letech 1932-39 byl ministrem zahraničí. Stal se důsledným odpůrcem politiky kol. bezpečnosti a představitelem protisov. a protičeského zahr. pol. kurzu. Od r. 1934 usiloval o spolupráci Polska s nacist. Německem, jež vyvrcholila proněmeckým postojem Polska v době mnichovské krize. Od jara 1939 se orientoval na Velkou

- Británii, s níž v březnu uzavřel spojeneckou dohodu. Měl výrazný podíl na polit. izolaci Polska v předvečer 2. svět. války. V září 1939 emigroval do Rumunska, kde r. 1944 v internaci zemřel.
2. Augustin Vološin (1874-?) byl ruským pravoslavným duchovním, který se již v r. 1919 připojil k deklaraci ruské delegace žádající o při pojení k ČSR. Po první svět. válce byl ředitelem učitelského ústavu v Užhorodě, papežským komořím a autorem řady ruských učebnic pro národ. a střed. školy. Byl předsedou ruské rolnické strany a v let. 1920-38 poslancem čes. parlamentu. Od 26. 10. 1938 do 14. 3. 1939 byl předsedou aut. vlády Zakarpatské Ukrajiny a pak jediný den jejím prezidentem. Marně se snažil odvrátit maďarskou okupaci. Po ústupu pod ochranou čes. armády do Rumunska už politicky nevystupoval.
 3. Karol Sidor (1901-1958) byl blízkým příbuzným A. Hlinky a jeho nejbližším spolupracovníkem. Byl hlavním představitelem katolického polonofilského směru na Slovensku, zastával ideu samostatného o Polsko opřeného a protiněmecky orientovaného Slovenska. Brutální polský postup na podzim 1938 jeho názory značně změnil. Uvažoval pak o maďarsko-slovenské personální unii, ale měl obavy z agresivity Maďarů. Pro to se v závěru r. 1938 přiklonil ke slovenské autonomii v rámci nově orientované ČSR. Po zániku Česko-Slovenska se věnoval vatikánskému projektu sdružení katol. států Evropy.
 4. Dnešní vojenská odborníci odhadují možné ztráty čes. obyvatelstva při takovém nakonec marném odporu asi na milión lidí.
 5. Československá zpravodajská sekce ve Velké Británii měla jako jediná ze zpravodajských sekcí svůj vlastní kód a patřila k nejschopnějším.
 6. Arm. gen. Ludvík Krejčí (1890-1972) byl náčelníkem čes. hl. štábu od prosince 1933. Za mobilizace v září 1938 byl hlavním velitelem čes. armády (HVOA). Patřil k zastáncům krajního odporu proti nacistické agresi. Koncem r. 1938 byl na německý nátlak penzionován a za války zatčen a internován. Do armády se již po r. 1945 nevrátil.
 7. Příkazy se rozesílaly tzv. hughesem, což byl předchůdce pozdějších dálnopisů a dnešních AISů.
 8. Plk. Josef Mašín (1896-1942) působil za mobilizace v Jihlavě. V březnu 1939, po zprávách o blížící se německé okupaci, se chtěl se svým plukem postavit na odpor, začal alespoň ničit voj. materiál. V noci na 15. 3. byl suspendován a obžalován ze vzpoury. Od začátku okupace byl velmi aktivním příslušníkem odboje, nejaktivnějším velitelem teroristických akcí Obrany národa, velmi odvážným a nesmírně iniciativním. V r. 1941 byl při přestřelce s Němci zraněn a zatčen, v červnu 1942 popraven. Po r. 1989 vyznamenán Řádem M. R. Štefánika II. stupně, povýšen do hodnosti generála.
 9. Nenávratně tak zmizely autentické podrobnosti operační povahy o mobilizačním nástupu čes. armády v září 1938 a jejích obranných plánech.
 10. F. Fajtl: „Vzpomínky na padlé kamarády.“ Mladá fronta, Praha 1980.
 11. A. N. Chamberlain (1869-1940). Obrat v jeho názorech na nacistické Německo před začátkem války už nic na osudu Polska nezměnilo. 10. 5. 1940, po nepřetržité řadě kolosálních neúspěchů britské zahraniční politiky, kdy se V. Británie stejně ocitla ve válce, byl nahrazen opozičními politiky v čele s W. S. Churchillem. Uprostřed bitvy o Británii, 9. září 1940, zemřel.
 12. Oficiální název nového slovenského státu byl od 14. 3. 1939 do června 1939 Slovenský štát, od června 1939 do 1945 Slovenská republika.

Použité prameny:

- John M.: Okupace čes. letišť v r. 1939. Svět křídél, Cheb 1992.
- Nesvadba F.: kapitola *Od Mnichova k okupaci*. Vojenské dějiny Československa-III. díl. Naše vojsko, Praha 1987.
- Borák M.: *Československo-polská „malá válka“ u Čadce 25. 11. 1938*. Historie a vojenství 4/98.
- Rajlich J., Sehnal J.: *Slovenští letci*. Vydavatelství Kolínské noviny, Kolín 1991.
- Letectví a kosmonautika 20/77.